

Anna Koziczak

"Okazanie. Problematyka kryminalistyczna", Ewa Gruza, [Warszawa] 1995 : [recenzja]

Palestra 40/7-8(463-464), 189-192

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

■ **Ewa Gruza:**

Okazanie. Problematyka kryminalistyczna

Wydawnictwo Comer, 1995, ss. 198

Recenzowana praca Ewy Gruzy stanowi pierwsze w Polsce kompleksowe ujęcie problematyki okazania, rozpatrywanej nie tylko z punktu widzenia kryminalistyki (co sugeruje podtytuł), ale także procesu karnego i psychologii.

Grono adresatów książki E. Gruzy jest szerokie, obejmuje bowiem wszystkie osoby zawodowo uczestniczące w procesach karnych. „Okazanie” jest niewątpliwie pożyteczną lekturą dla adwokatów, ponieważ stanowi dla obrońcy podejrzanego źródło licznych wskazówek w zakresie możliwości działania. Książka powinna znaleźć czytelników także wśród osób kontrolujących i oceniających materiał dowodowy, a więc prokuratorów i sędziów, oraz wśród funkcjonariuszy bezpośrednio przeprowadzających tę czynność.

Okazanie jest jedną z najstarszych metod identyfikacji osób. Mimo stałego doskonalenia metod identyfikacji, okazanie nie straciło na znaczeniu; w dalszym ciągu jest często stosowane w praktyce, głównie w postępowaniu przygotowawczym.

Analizę problematyki okazania rozpoczyna E. Gruza od szerokiego omówienia samego pojęcia okazania, powołując się na dość obszerną literaturę. Z powołanych publikacji wynika, iż okazanie traktowane jest przez większość autorów jako szczególna forma przesłuchania. Znacznie rzadziej występują w literaturze definicje określające okazanie jako formę oględzin albo konfrontacji. Autorka reprezentuje inny, również mało rozpowszechniony pogląd, uznając okazanie za samodzielną czynność „procesowo-kryminalistyczną” i przytaczając przekonujące argumenty na poparcie swego stanowiska.

Niezależnie od sposobu zdefiniowania, okazanie jest niewątpliwie czynnością procesową o szczególnym charakterze, ze względu na swą niepowtarzalność. Formalnie rzecz biorąc, powtórne przeprowadzanie okazania jest dopuszczalne; jednak z praktycznego punktu widzenia, gdy pierwsze okazanie (bezpośrednie) nie przyniosło efektu w postaci rozpoznania, powtarzanie tej czynności jest bezcelowe. Podstawowym celem okazania jest bowiem ustalenie, czy dana osoba (przedmiot) była spostrzegana w związku z konkretnym zdarzeniem; tymczasem powtórne okazanie spowodować może aktualizację spostrzeżeń nie z miejsca zdarzenia, lecz z pierwszego okazania.

Z powyższych uwag wynika, że naprawienie błędów popełnionych

podczas okazania w drodze powtórnego przeprowadzenia tej czynności nie jest możliwe (podobnie jak to ma miejsce np. w odniesieniu do oględzin miejsca zdarzenia). Stąd prawidłowość przeprowadzenia czynności okazania ma bardzo istotny wpływ na dalszy przebieg postępowania i jego ostateczny wynik. Zrozumiałe jest więc, że znaczną część recenzowanej pracy Autorka poświęca omówieniu zagadnień związanych ze sposobem przeprowadzenia okazania.

Aktualnie obowiązujący kodeks postępowania karnego reguluje kwestie związane z okazaniem w niewielkim zakresie. Bezpośrednio odnosi się do okazania jedynie przepis art. 65 § 1 (określający, w jakich przypadkach wolno dokonać okazania) oraz przepis art. 129 § 1 pkt 4 (nakazujący sporządzenie z tej czynności protokołu). Przepisy kodeksu nie precyzują zasad przeprowadzania okazania, pozostawiając wątpliwości co do wielu istotnych kwestii. Nie jest jasne m.in. kto może być osobą okazywaną (czy tylko oskarżony i podejrzany, czy również inne osoby), czy dopuszczalne jest okazywanie przedmiotów (zwłok, miejsc) i czy okazanie takie stanowi czynność procesową, w jakich warunkach okazanie powinno przebiegać (wskazanie art. 65 § 1, że powinny to być warunki „odpowiednio odtworzone” jest nieprecyzyjne, o czym świadczy znaczne zróżnicowanie rozumienia tego zwrotu w literaturze). Prawna regulacja okazania budzi więc – zdaniem E. Gruzy – liczne wątpliwości i uwagi krytyczne, a ponadto nie jest adekwatna do rangi okazania w postępowaniu karnym.

Część zagadnień związanych z okazaniem została uszczegółowiona w akcie prawnym niższego rzędu – Instrukcji Dochodzeniowo-Śledczej MO. Instrukcja ta zawiera m.in. zalecenia dla policjantów przeprowadzających okazanie, odnoszące się do taktyczno-technicznej strony tej czynności. Również i w tym akcie prawnym występują uregulowania budzące wątpliwości. Chodzi zwłaszcza o przepisy odnoszące się do tzw. okazania dyskretnego (np. dotyczące sposobu dokumentowania tej czynności i dopuszczalności jej powtarzania w drodze okazania jawnego).

Z praktycznego punktu widzenia najciekawsze i najistotniejsze w recenzowanej pracy są rozdziały: III („Kryminalistyczna problematyka okazania”) oraz IV („Przebieg i wartość dowodowa okazania w praktyce śledczej i sądowej”).

Rozdział III zawiera szczegółowe omówienie kolejnych etapów okazania: od przygotowania po uzasadnienie wyniku. Autorka krok po kroku analizuje przebieg okazania wskazując, jakimi zasadami powinien kierować się prowadzący czynność, a jakich działań unikać, w obu przypadkach uzasadniając wskazówki argumentami taktycznymi, psychologicznymi, albo proceduralnymi. Rozdział III zawiera ponadto omówienie poszczególnych rodzajów okazania (w tym tak kontrowersyjnych jak „okazanie puste”, w którym rozpoznającemu celowo prezentuje się grupę osób bez podejrzanego). Jeden z podrozdziałów poświęcono także kwestii okazania

cech dynamicznych (głosu, zapachu, chodu). Rozpoznawanie człowieka na podstawie cech dynamicznych podlega w zasadzie tym samym regułom, co rozpoznawanie na podstawie cech statycznych (wyglądu), aczkolwiek Autorka pracy proponuje nieliczne modyfikacje w tym zakresie. W szczególności opowiada się np. za prowadzeniem bezpośredniego okazania głosu w formie dyskretnej, dla uniknięcia celowej zmiany głosu przez osobę okazywaną (w przeciwieństwie do większości cech statycznych, celowa zmiana głosu jest stosunkowo łatwa).

Rozdział IV napisano na podstawie analizy prokuratorskich i sądowych akt spraw karnych prawomocnie zakończonych. Jak wynika z przeprowadzonych badań, w zdecydowanej większości przypadków okazanie przeprowadzane jest w postępowaniu przygotowawczym, po jego oficjalnym wszczęciu (87%); niemal wszystkie pozostałe przypadki obejmują przeprowadzenie okazania jeszcze przed wszczęciem postępowania (w trybie art. 267 k.p.k.). W badanej grupie 205 spraw, w których przeprowadzono okazanie, ani razu nie dokonano tej czynności przed sądem.

Zaledwie w 11% spraw sposób przeprowadzenia okazania uznany został za zadowalający. E. Gruza zastrzega wprawdzie, iż jej ocena ma charakter subiektywny; z powoływanych przykładów wynika jednak, iż istotnie w wielu przypadkach okazanie obarczone było kardynalnymi błędami. Do błędów najpoważniejszych należy:

- wcześniejsze, nieformalne pokazywanie podejrzanego osobom rozpoznającym, w okolicznościach sugerujących, iż może on być sprawcą przestępstwa, albo wręcz z informacją, że „jest to sprawca przestępstwa”,
- dopuszczanie do wzajemnych kontaktów między osobami rozpoznającymi w trakcie trwania okazania,
- nieprawidłowy dobór osób przybranych (bardzo znacznie różniących się od podejrzanego wiekiem oraz wyglądem),
- okazywanie bez osób (rzeczy) przybranych.

Wyniki badań przeprowadzonych przez Autorkę wskazują także na potrzebę wnikliwego sprawdzania w toku postępowania, czy świadkowie rozpoznający są zdolni do czynienia spostrzeżeń i ich odzwierciedlenia podczas okazania. Nie należą bowiem do rzadkości przypadki, gdy świadek na stałe (np. wskutek znacznego upośledzenia zmysłu wzroku) albo chwilowo (np. wskutek ciemności) był faktycznie pozbawiony możliwości obserwowania sprawcy w czasie dokonywania przestępstwa, co stawia pod znakiem zapytania wartość późniejszego rozpoznania sprawcy podczas okazania.

Końcowa część książki adresowana jest do ustawodawcy i zawiera konkretne propozycje zmian, zmierzających do uregulowania zasad przeprowadzania okazania w akcie prawnym odpowiedniej rangi,

a więc w k.p.k. Dla dostatecznie precyzyjnego uregulowania okazania wystarczyłoby, zdaniem E. Gruzy, dodanie do kodeksu dwóch nowych artykułów oraz stosowna zmiana art. 65 i 129. Niestety w ostatnim projekcie nowego k.p.k. (projekt rządowy z sierpnia 1995) znalazły się jedynie nieliczne z proponowanych przez Autorkę rozwiązań.

Anna Koziczak